

Helena Polakowa

(Mińsk, Białoruś)

DOSKONALENIE POZIOMU EDUKACYJNEGO I PRZYGOTOWANIE PRZYSZŁEGO NAUCZYCIELA MUZYKI

Współczesny proces moralno-duchowego odrodzenia naszego społeczeństwa powoduje, że sztuka muzyczna staje się coraz bardziej znacząca jako szczególnie fenomen kulturowy mogący wywierać wpływ na życie człowieka. Wynika stąd konieczność przygotowania specjalistów, którzy zmienią sytuację na wszystkich poziomach powszechnej edukacji muzycznej.

W okresie tworzenia się nowego paradygmatu wykształcenia powstaje potrzeba przygotowania przyszłych nauczycieli muzyki do działalności zawodowej biorąc pod uwagę ciągle zmieniające się warunki społeczne i kulturowe. Szczególnego znaczenia nabiera to w przypadku kształcenia nauczycieli muzyki i sztuki, u których działalność zawodowa jest ściśle związana z działalnością twórczą, a życie z pedagogiką i rozwojem osobowości ucznia.

Aktualne zadania kształcenia pedagogiczno-muzycznego wymagają podwyższenia kompetencji zawodowej przyszłych nauczycieli muzyki. Liczne profile specjalistyczne, modele sylwetek absolwentów (L. G. Arczażnikowa, N. N. Gryschanowicz i in.) [1,3], standardy edukacyjne [7] prezentują wykaz wymaganych i przewidywanych kompetencji. Kompetencję rozumie się jako „zdolność do poznawczej oraz praktycznej działalności, umiejętność wykorzystania swojej wiedzy, swobodnego wykonywania konkretnych prac z konieczną dokładnością i w ustalonej kolejności” (RD RB 02100.0.001 – System standardów w dziedzinie edukacji) [7]. Można zauważyć, że określenie to w znacznym stopniu zubaża skalę gotowości zawodowej nauczyciela odzwierciedlając przejawiającą się we współczesnym społeczeństwie tendencję – sprzeczność między zapotrzebowaniem społeczeństwa na kształtowanie moralno-duchowej osobowości z określoną świadomością obywatelską a rzeczywistym stanem edukacji, kiedy to wychowawcze i rozwijające możliwości nauczania (między innymi muzyki) stosuje się w niedostatecznym stopniu, natomiast nauczyciel szkoły ogólnokształcącej w procesie kształcenia zawodowego rozwija głównie swoje umiejętności dydaktyczne.

Analiza standardów edukacyjnych dotyczących średniego i wyższego wykształcenia muzycznego wykazuje, że wykształcenie muzyczne odbierane jako „proces i wynik przyswojenia usystematyzowanej wiedzy, umiejętności i nawyków niezbędnych do działalności muzycznej” [7] prowadzi głównie

do opanowania specjalności muzycznej na poziomie wiedzy, umiejętności i nawyków. Natomiast proces pedagogiczny jest rozpatrywany w oderwaniu od przedmiotu działalności, w ramach którego realizuje się ten „jednolity proces dydaktyczno-wychowawczy charakteryzujący się wspólną działalnością, współpracą i współtwórczością jego podmiotów, sprzyjający najpełniejszemu rozwojowi i realizowaniu się osobowości” [7]. Jest tu widoczny dystans między edukacją muzyczną a pedagogiczną, a przecież przyszły nauczyciel muzyki będzie musiał prowadzić jednolitą działalność muzyczno-pedagogiczną w całokształcie wszystkich jej składników i funkcji. Wymagania do zawodu pedagoga-muzyka, nauczyciela muzyki w szkole i przedszkolu zastępowane są wymaganiami do specjalności, rozumianej jako „rodzaj pracy w dziedzinie materialnej i niematerialnej, mający swój przedmiot pracy w pewnej dziedzinie produkcji, nauki, techniki, edukacji, sztuki itd., wymagający określonej wiedzy, umiejętności i wprawy” (RDRB 02100.0.001 – System standardów w dziedzinie edukacji) [7].

Szczególny kłopot sprawia brak w tych standardach wymagań co do zawodowych i indywidualnych cech osobowości przyszłego nauczyciela muzyki. Osobowość nauczyciela jako zespół cech przejawia się w działalności pedagogicznej we współdziałaniu ze wszystkimi składnikami tej działalności. Dąży się do wykształcenia profesjonalisty, który osiągnie pełną realizację siebie w działalności muzyczno-pedagogicznej. Rozszerzenie przestrzeni podmiotowej nauczyciela muzyki odbywa się w drodze zawodowego kształcenia pedagogicznego i muzycznego, rozwoju osobowości, wzbogacania świadomości moralnej.

W poprzednim okresie rozwoju naszego kraju potrzebni byli ludzie dostosowujący się do obowiązujących norm, gotowych podporządkowywać się przepisom i instrukcjom. Większość nauczycieli i wykładowców została wychowana i wykształcona właśnie w tych czasach. Badania psychologa rosyjskiego L. N. Sobczyk wykazały, że znaczna część nauczycieli szkół ogólnokształcących posiada następujące cechy dodatnie: zamięłwienie do porządku oraz myślenie systemowe. Jednak przeważają negatywne cechy, jak np. podporządkowanie ogólnoprzyjętym przepisom i instrukcjom, nieelastyczność poglądów (upór, skłonność do nadmiernie emocjonalnych zachowań), nadwrażliwość, skłonność do konfliktów w stosunkach interpersonalnych, subiektywizm, uprzedzenia w ocenie, słaba komunikatywność [8].

Można stwierdzić, że cały ten zespół cech nie sprzyja pomyślności i skuteczności procesu dydaktycznego, skierowanego na kształtowanie osobowości XXI wieku. Podobno zbiorowy portret nauczyciela w naszej republice nie bardzo się różni od wyżej opisanego. Występując na posiedzeniu Rady Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego 4 kwietnia 2003 roku, I. I. Cyrkun, doktor nauk pedagogicznych, kierownik Katedry Pedagogiki BPUP zaznaczył niedostatki kultury duchowej i moralnej, realizacji siebie i determinacji przyszłych nauczycieli, którzy mogą przenieść

do szkoły swój brak zdolności do wychowania dzieci i tworzenia warunków do realizowania się osobowości w grupowych oraz indywidualnych formach pracy wychowawczej. Dokonując ekstrapolacji tej przesłanki można powiedzieć, że przyszły nauczyciel muzyki także zetknie się z podobnymi problemami.

Jakie są zatem podstawowe cechy osobowości, niezbędne u pedagoga każdej specjalności? Niewątpliwie w jednym modelu nie da się zawrzeć całej różnorodności zawodu pedagogicznego. Zdaniem psychologów nauczyciele mogą być różni jeśli chodzi np. o typ myślenia, aktywność (nie mylić z aktywnością twórczą), charakterystykę emocjonalną oraz sposób zachowywania się interpersonalnego. Są jednak także pewne cechy, które wydają się niezbędne w każdej specjalności, jak na przykład życzliwość, zdolność do kontrolowania siebie, wysoki poziom inteligencji, zdolność do współczucia (empatia, wrażliwość), tolerancja, zasady moralne. Można tu podjąć dyskusję z B. A. Sosnowskim, uczonym, pedagogiem i muzykiem moskiewskim, który uznając wagę problemu nie uważa jednak za konieczne traktowanie wyżej wymienionych cech (zamięłwienia do dzieci lub empatii) jako zawodowo ważnych cech osobowości pedagoga. Bardziej aprobujemy stanowisko E. B. Abdullina, A. A. Dzierkacza, W. G. Zazykina, L. N. Sobczyk, G. N. Pietrowskiego, którzy w doskonaleniu zawodowym za najważniejsze uznają zadanie kształtowania mechanizmów moralnych, mechanizmów zachowań itp. Rozwój ten odbywa się w połączeniu z czynnikami zewnętrznymi, lecz także zgodnie z jego prawami wewnętrznymi i logiką. Intensyfikacja tego rozwoju może się dokonywać drogą refleksji, świadomości i rozumienia siebie, co sprzyja kształtowaniu zawodowemu oraz formowaniu osobowości nauczyciela muzyki. Sama więc osobowość staje się czynnikiem kształtowania i siłą napędową rozwoju, mechanizmem zaś jest regulacja i organizacja tej osobowości (w odróżnieniu od regulacji zewnętrznej procesu rozwoju). Proces doskonalenia osobowości pedagoga-muzyka następuje w determinacji dwuczłonowej (wewnętrznej i zewnętrznej), przy czym główną rolę odgrywa determinacja wewnętrzna. Osobowość wykształca się w drodze rozwiązania zewnętrznych i wewnętrznych sprzeczności, na przykład między zewnętrzną determinacją społeczną a potrzebami wewnętrznymi jednostki, oczekiwaniami, zdolnościami i cechami osobowości. Proces kształcenia i rozwoju przyszłego nauczyciela muzyki składa się w znacznym stopniu z systemu sytuacji ukierunkowanych i uzasadnionych z punktu widzenia pedagogiki. Każda podobna sytuacja stwarza przesłanki do formowania osobowości będąc jednocześnie kryterium ukształtowania społeczno-wartościowych cech tejże osobowości.

Podczas działalności muzyczno-pedagogicznej często powstają (a także specjalnie się stwarza) sytuacje emocyjne mające orientację estetyczną lub zawodową. W takich sytuacjach aktywizuje się wyobraźnia, rozwiązanie zaś przebiega od emocji po świadomość osobowości. W jakich warunkach będzie więc realizować się osobowość nauczyciela muzyki? W ramach jakich

koncepcji zawrze się ich działalność zawodowa? Jakie cechy osobowości będą potrzebne?

Należy rozpatrzyć trzy projekty edukacji muzycznej (artystycznej): koncepcję zaproponowaną przez N. N. Gryszanowicza, uczonego, metodyka, kandydata nauk pedagogicznych (Mińsk, BPUP), koncepcję zaproponowaną przez M. A. Pazdnikowa, dziekana Wydziału Muzyczno-Pedagogicznego BPUP, kandydata nauk pedagogicznych, oraz koncepcję W. D. Jurkiewicza, starszego pracownika naukowego Instytutu Naukowo-Badawczego Republiki Białoruskiej. Można je rozważyć pod względem zgodności tych projektów z zapotrzebowaniem społecznym, pod względem ich założeń oraz systemu.

W każdym z tych projektów problematyka przedstawiona jest czytelnie, wszyscy autorzy mają też świadomość określonego zapotrzebowania społecznego. W każdym projekcie postawa moralna i obywatelska pedagoga uważana jest za niezbędną. Jeśli chodzi o cele – w koncepcji N. N. Gryszanowicza celem jest rozwój moralno-duchowy uczniów, doświadczenie wartościowych przeżyć emocjonalnych, ukazanie drogi muzyki od dźwięku do szerszego sensu odbieranego przez człowieka, rezygnacja z podejścia epistemocentrycznego; u M. A. Pazdnikowa to także rozwój dojrzałej pod względem duchowym i moralnym osobowości, wysokiego poziomu kultury. Z kolei W. D. Jurkiewicz określa cele jako formowanie osobowości, wzbogacanie w wiedzę, kształcenie umiejętności i nawyków w oparciu o podejście epistemocentryczne. We wszystkich analizowanych koncepcjach podkreśla się także problemy aksjologiczne. Najbardziej zgodne propozycje z poglądami współczesnymi znajdujemy w projekcie M. A. Pazdnikowa – wolność wyboru oraz realizowanie się dziecka w różnorodnej działalności muzyczno-artystycznej.

Część teoretyczna jest bardzo szczegółowo, i wielostronnie opracowana w projekcie N. N. Gryszanowicza, mniej w projektach W. D. Jurkiewicza i M. A. Pazdnikowa. We wszystkich koncepcjach obecny jest blok normatywny. Wyróżnia się tu dwa podejścia: pierwsze zorientowane jest na aktywność, drugie zaś na osobowość.

Jeśli za istotę projektu uznamy zmianę poszczególnych aktywności na podstawie określonych innowacji, to projekty W. D. Jurkiewicza i N. N. Gryszanowicza nie odpowiadają tym wymogom. Reprezentują one bowiem udoskonalenie tego, co już istnieje, nawiązują do tradycji. I tak, koncepcja W. D. Jurkiewicza jest tradycyjna pod względem swego podejścia epistemocentrycznego, opiera się na nauczaniu muzycznym sięgającym przygotowania zawodowego, zmianom ulega tylko przedmiot (muzyka), który jest rozszerzany poprzez nowy, dotąd nie stosowany materiał muzyczny. Projekt N. N. Gryszanowicz jest tradycyjny pod względem wykorzystania podstawowych elementów koncepcji D. B. Kabalewskiego oraz zasad jej budowy. Koncepcja ta została też zmodyfikowana i uzupełniona materiałem białoruskim. Biorąc te czynniki pod uwagę za nowatorski uważa projekt

M. A. Pazdnikowa, albowiem przewiduje on stosowanie w szkole takich form pracy, jakich wcześniej nie wykorzystywano, jak na przykład połączenie lekcji muzyki, rysowania (malarstwa), rytmiki (tańca) z zajęciami indywidualnymi z zakresu różnorodnej muzycznej i artystycznej działalności (zajęcia do wyboru).

Porównanie rozpatrywanych projektów z możliwością ich realizacji zaproponowaną przez W. I. Slobodczykowa ukazuje, że projekty N. N. Gryszanowicza, M. A. Pazdnikowa i W. D. Jurkiewicza są możliwe do realizacji, ponieważ wymagają tylko wciągnięcia i zgodności podmiotów procesu pedagogicznego (wykorzystania zasobów ludzkich) oraz zaopatrzenia w materiały programowo-metodyczne.

Tak więc powyższa nasuwa wniosek, że w obecnym stanie żaden projekt nie stanowi optymalnego wariantu rozwiązania problematycznej sytuacji pedagogicznej, a mianowicie podniesienia poziomu powszechnego wykształcenia muzycznego w republice. Wiodący uczeni – teoretycy, pedagodzy i metodycy, nauczyciele i organizatorzy w dziedzinie wychowania i kształcenia muzycznego muszą połączyć swoje siły w celu stworzenia nowatorskiej, zorientowanej na praktykę oraz realistycznej koncepcji powszechnego wychowania muzycznego (muzyczno-estetycznego). W obecnym stanie, mimo pewnych zalet, żadna z tych koncepcji nie pozwala na realizowanie się osobowości pedagoga w swojej działalności zawodowej. Zupełnie nie odzwierciedlają one problematyki związanej z doskonaleniem cech indywidualnych i zawodowymi nauczycieli, którzy będą pracowali z dziećmi.

Sprzeczność jaka zachodzi pomiędzy wymaganiami społeczeństwa obywatelskiego co do uformowanej osobowości a realizacją funkcji wychowawczej kształcenia przejawia się w modelach, standardach i koncepcjach ogólnego wykształcenia muzycznego jako rozbieżność między wiedzą, umiejętnościami a nawykami specjalistycznymi i cechami indywidualnymi i zawodowymi przyszłego nauczyciela muzyki sprzyjającymi realizowaniu działalności muzyczno-pedagogicznej. Dopóki społeczeństwo nie zwróci uwagi na cechy osobowości nauczyciela do szkoły będą przychodzili wykwalifikowani specjaliści ale słabi profesjonalści, nie zawsze posiadający niezbędne w zawodzie pedagoga cechy.

Porównując dwa systemy, w ramach których realizuje się działalność muzyczno-pedagogiczna nauczyciela muzyki, to znaczy muzyka jako sztuka oraz pedagogika, psychologia muzykologia jako nauka, można wysnuć wniosek o genetycznej sprzeczności między działalnością muzyczno-pedagogiczną. Dziedzina sztuki muzycznej wiąże się z priorytetem prawej półkuli mózgu operującej obrazem, emocjami, stosunkami, natomiast dziedziny nauki (pedagogika, psychologia, muzykologia) wiąże się z priorytetem lewej półkuli operującej pojęciami, słowem, wiedzą, *ratio* (W. W. Mieduszeński, G. M. Cypin, W. I. Pietruszyn, A. L. Gotsdiner i in.) [2,5,6,9].

Dopóki kształcenie i wychowanie muzyczne realizowane w procesie działalności muzyczno-pedagogicznej będzie opierało się głównie na zasadach poznania racjonalnego, ściślej mówiąc dopóki w nauczaniu będą priorytetowymi właśnie te prawidłowości, dotąd moralny i duchowy rozwój osobowości, kształtowanie wartościowych cech pedagoga będą bezskuteczne. Można przypuszczać, że działalność muzyczno-pedagogiczna aby spełnić swoją wychowawczą, rozwijającą i kształtującą osobowość funkcję musi przede wszystkim opierać się na czynnikach emocyjnych.

Wprowadzenie pojęcia *allotropizm* (gr. *allos* – inny, *tropos* – sposób, wizerunek) do nauk pedagogicznych, pedagogiki muzycznej pozwoli rozróżnić tradycyjną działalność muzyczno-pedagogiczną polegającą na priorytecie *ratio* oraz alternatywny sposób tej działalności uwarunkowany specyfiką przedmiotu działalności (priorytet emocjonalnie odbieranej informacji) i czynnikami emocyjnymi samej działalności.

Każdy „nowotwór” w osobowości człowieka, a więc określona cecha osobowości, cecha charakteru powstaje na podstawie przeżytego stanu emocjonalnego. Następnie stan ten utrwała się i stając się podstawą kształtowanej cechy (N. D. Lewitow)[4]. W przypadku gdy trwałe stany emocjonalne powodują powstanie wartościowych cech duchowo-moralnych osobowości, *allotropizm* działalności muzyczno-pedagogicznej (na średnim i wyższym poziomie wykształcenia muzyczno-pedagogicznego) może stać się najważniejszym warunkiem powstania i rozwoju cech osobowości – zawodowych i indywidualnych – nauczyciela muzyki). Cechy osobowości nauczyciela, polegające na realizowaniu siebie, pozwolą w większym stopniu spełnić jego rolę jako wprowadzającego w świat sztuki muzycznej w przedszkolu i szkole.

Niezbędna jest więc zmiana orientacji całego procesu dydaktyczno-wychowawczego na uczelni wyższej, orientacji skierowanej na rozwój kultury duchowo-moralnej przyszłego nauczyciela muzyki. Istotny jest także rozwój jego kompetencji zawodowych, które nie tylko będą sprzyjały ogólnemu rozwojowi osobowości, lecz pozwolą też kształtować duchowość i świadomość społeczną uczniów. Przygotowanie nauczyciela muzyki do działalności muzyczno-pedagogicznej na wszystkich poziomach wychowania i kształcenia muzycznego winno zwrócić się do osobowości, podmiotu tego procesu. Zorientowanie głównie racjonalno-dydaktyczne, jeśli chodzi o nauczanie przedmiotów psychologicznych, muzycznych (teoretycznych oraz praktycznych) wchodzi w sprzeczność z istotą samej muzyki jako przedmiotu działalności, z jej możliwościami rozwoju twórczego potencjału osobowości, realizowania się człowieka i obywatela oraz z czynnikami emocyjnymi działalności muzyczno-pedagogicznej będącymi podstawą pełnowartościowych intersubiektywnych stosunków między podmiotami procesu edukacyjnego.

Efektywność zawodowego przygotowania przyszłych nauczycieli muzyki będzie zależała od zaakceptowania standardów nowej generacji, według

których wymogi dotyczące kompetencji zawodowych nie będą ograniczone tylko do przygotowania specjalistycznego w dziedzinie pedagogiki i muzyki, lecz będą także włączały w swoje spektrum indywidualne i zawodowe cechy osobowości. To one wyznaczają zdolności i umiejętności potrzebne do realizacji pełnowartościowej i efektywnej działalności muzyczno-pedagogicznej.

Bibliografia:

1. Arczażnikowa L. G.: *Zawód – nauczyciel muzyki*. Moskwa, Oświata, 1984.
2. Gotsdiner A. L.: *Psychologia muzyczna*. Moskwa, 1993.
3. Gryszanowicz N. N.: *Model specjalisty (absolwenta Wyższej Szkoły Pedagogicznej w specjalności 2119 „Muzyka i śpiew”)*. Mińsk.: WSP im. A. M. Gorkiego, 1985.
4. Lewitow N. D.: *Psychologia charakteru*. Moskwa, Oświata, 1969.
5. Mieduszewski W. W.: *Wsluchajcie się w śpiew anielski*. Mińsk., 2000.
6. Pietruszyn W. I.: *Psychologia muzyczna*. Moskwa, WLADOS, 1997.
7. RD RB 021001.0.001 - 2000 *System standardów w dziedzinie edukacji*.
8. Sobczyk L. N.: *Psychologia indywidualności. Teoria i praktyka psychodiagnostyki*. Sankt Petersburg, Wydawnictwo «Mowa», 2003.
9. Cypin G. M.: *Psychologia działalności muzycznej*. Moskwa, Interpraks, 1994.